

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СІМЕЙНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ
ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ

*II Всеукраїнської конференції
здобувачів вищої освіти і молодих учених*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Випуск 2

4 листопада 2022 року

*Одеса
Видавництво ТОВ «Лерадрук»
2022 рік*

Друкується згідно листа Міністерства освіти і науки України «Про проведення міжнародних, всеукраїнських конгресів, форумів, науково-практичних конференцій та семінарів студентів і молодих учених на 2020 рік» (Лист МОН №22.1/10-83 від 19.01.2021) та рішенням Вченої ради факультету дошкільної педагогіки і психології (Протокол №2 від 30.09.2022).

Педагогічний альманах. Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія та практика: матеріали II Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (04 листопада 2022 року). Вип. 2. Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2022. 206 с.

Організаційний комітет:

- Богущ А. М. – дійсний член АПН України, доктор педагогічних наук, професор (голова);
- Бабчук О. Г. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології (заступник голови);
- Кавиліна Г. К. – кандидат педагогічних наук, доцент, викладач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології (відповідальний секретар);
- Булгакова О.Ю. – доктор психологічних наук, доцент, декан факультету дошкільної педагогіки та психології;
- Левицька М.І. – методист кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології

Матеріали збірника відображають наукові дослідження і їх результати, що здобуті в процесі науково-дослідної роботи студентів та молодих науковців, які навчаються у закладах вищої освіти України.

Відповідальність за зміст, точність цитат, прізвищ і даних несе автор.

Кавиліна Г. К. Проблема психологічних ресурсів стресостійкості.....	171
Кримова Н. О., Маслієнко Т. О. Вплив кількості дітей у родині на дитячо-батьківські відносини та обумовлення особистісних особливостей дитини.....	178
Кримова Н. О., Матковська І. О. Особливості психологічних захисних механізмів у дітей.....	183
Левицька М. І. Міжособистісна довіра: теоретичний аспект.....	189
Біньбінь Шоу Формування міжетнічної толерантності.....	194
Яцишина А. М. Психологічний розвиток дітей молодшого шкільного віку.....	200

зможу прогнозувати потенційний вплив сиблінгової позиції на розвиток особистості дитини та надасть психологам і педагогам ширше розуміння наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Думитрашку Т. А., Марютина Т. М., Равич-Щербо К. В., Трубников В. И. Предикторы индивидуальности ребенка в многодетной семье. *Мир психологии*. 1996. № 4. С. 137-148.

2. Крупник Г. А. Наукові підходи до аналізу проблеми сиблінгової взаємодії. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. Випуск 1. С. 234-238.

3. Посвістак О. А. Теоретико-історичні основи психології сім'ї. Хмельницький : ХНУ, 2017. 402 с.

4. Федоришин Г. М. Психологічні проблеми сімейного виховання. Навчальний посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 224 с.

5. Dunn J., Plomin R. Separate lives: why siblings are so different. Basic Books, 1990.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ У ДІТЕЙ

К. психол. наук, доц. Н. О. Кримова
Магістрантка І. О. Матковська

В даний час у дитячій психології проблема психологічного захисту є однією з найактуальніших. Однак, основна увага надається в більшій мірі ролі оточуючого середовища у формуванні механізмів психологічного захисту, а не вивченню їх прояву у психіці конкретної дитини.

Вперше термін «психологічний захист» був використаний З. Фрейдом, в його поданні «захисний механізм» виконує функцію «зняття внутрішнього конфлікту» [3]. Згодом це питання вивчалось А. Фрейд та багатьма іншими дослідниками. Мета психологічного захисту полягає в ослабленні внутрішньо-

особистісного конфлікту, який обумовлений протиріччям між інстинктивними імпульсами несвідомого та інтеріоризованих вимог зовнішнього середовища. Внаслідок цього процесу, захисний механізм регулює поведінку людини, підвищуючи її пристосованість. А. Фрейд вказувала: суттєво те, що захисний процес породжується тривогою. Способи захисту спрямовані на те, щоб допомогти Я в його боротьбі з інстинктивним життям та мотивовані трьома основними типами тривоги: інстинктивною тривогою, об'єктивною тривогою та тривогою свідомості [5]. Тому, важливо спробувати вплинути на реальність, щоб знизити об'єктивну тривогу, тобто, ці аспекти необхідно урахувати у вихованні дитини. Сучасні дослідження виявили неоднозначність ролі захисту. Спрацьовуючи автоматично, психологічний захист знижує напруженість, пристосовує людину до ситуації, тому що зменшує тривогу і страх, але при цьому витрачаються значні витрати енергії, що в ряді випадків може призвести до порушень пристосованості та появи невротичних симптомів [1].

Захисний механізм – це обхідний шлях, щоб приховати чи послабити тривогу, зняти емоційна напруга, зменшити психологічний дискомфорт. Цей захист виникає автоматично під час сприйняття небезпеки. Причому небезпека може бути як зовнішньою (наприклад, загроза, що виходить від якоїсь тварини), так і внутрішньою, моральною (усвідомлення дитиною власних почуттів, які засуджуються дорослими, наприклад, ревності до брата чи сестри, бажання завдати шкоди батькам та інше).

Психологічний захист, за думкою А. Фрейд, спочатку формується для оволодіння конкретною інстинктивною поведінкою і пов'язаний, таким чином, з конкретною стадією дитячого розвитку (розвиток «Я»). Захисна поведінка дозволяє дитині убезпечити себе від тих проблем, які вона поки не здатна вирішити, наприклад, впоратися з тривогою, що пов'язана з загрозовими подіями, це може бути страх розлуки та самотійності (самотності, темряви, замкнутих просторів), страх смерті (напади, захворювання, смерті батьків, казкових персонажів, стихії та ін.), страх підпорядкування (бути покараним, бути присоромленим, втратити прихильність), страх зміни, або втрата улюбленої іграшки,

втрачена любов інших людей до себе (їх несхвалення) з боку батьків, братів, сестер). Психологічний захист у дітей може виявлятися і через такі аспекти: відхід у хворобу; сльози та скарги; лінощі; брехня; жорстокість; втеча в «інший світ» та інше.

Становлення захисних механізмів більшість дослідників [4] пов'язує з задоволенням чи незадоволенням базових психологічних потреб дитини, найранішою з яких є потреба у безпеці. Спочатку система захисту у дітей проявляється на рівні рухових та поведінкових реакцій. Пізніше формуються захисні механізми, у реалізації яких у першу чергу беруть участь сприйняття, емоції, пам'ять та мислення. Такі захисні механізми дозволяють дитині адаптуватися до середовища не за рахунок зміни зовнішнього світу, а за рахунок внутрішніх змін – трансформації внутрішньої картини світу та образу самого себе. Захисні механізми являють собою фільтри, які, пропустивши інформацію через себе – блокують її, або спотворюють, щоб будь-якими способами «відійти від загрозової реальності».

Розглянемо деякі захисні механізми у дітей більш детально. Витиснення або витиснення бажань. У психіці це мимовільне видалення неприємних чи недозволених у тих чи інших ситуаціях бажань, думок, почуттів, переживань зі свідомості у сферу несвідомого. Для дітей типовим є витиснення страху смерті. У свідомості дитини зберігається сам страх. Але витиснення думки не втрачає своєї активності в несвідомому, і причина страху маскується, так, замість страху смерті з'являється страх «ведмедя» або «вовка», які можуть «напасти і голову відкусити».

Інверсія чи протидія. Цей захист у психіці постає як підміна дії, думки чи почуттів, що виступають протидією справжньому бажанню. З. Фрейд наводив у приклад ситуацію, коли дитина спочатку хотіла отримати материнське кохання, але не отримавши цього, починала відчувати прямо протилежне бажання – роздратувати мати, викликати ненависть матері до себе, хоча за такою поведінкою навпаки приховується бажання отримати це кохання [1].

Ідентифікація. У нормі за допомогою ідентифікації дитина засвоює зразки поведінки значущих йому людей, тобто,

активно соціалізується. На прикладі дитячих рольових ігор можна розглянути, як спрацьовує цей механізм. Діти грають у дочки-матері, у дитячий садок, магазин, школу, тобто, послідовно програють різні ролі та роблять різноманітні дії: карають ляльок-дітей, ставлять оцінки як у школі, ховаються від ворогів, захищають слабких. Тобто, ідентифікація є і одним із механізмів самопізнання. Дитина відчуває задоволення, єдність та гармонію саме шляхом причетності до когось. Діти ідентифікуються з тими, кого більше люблять, кого вище цінують, створюючи цим основу самоповаги. Разом про те імітація поведінки негативних персонажів, ставлення яких викликає тривогу і занепокоєння, нерідко дозволяє дитині перетворити цю тривогу на приємне почуття безпеки. А. Фрейд наводить такий приклад: маленький хлопчик боявся проходити через темну залу через привиди. Тоді він сам за допомогою жестів став зображати привида і дійшов висновку, що якщо ти сам привид, можна не боятися йти [5]. Така фізична імітація антагоніста – один із найпоширеніших способів корекції дитячих страхів.

Проекція. Спроба несвідомого позбутися нав'язливого бажання чи ідеї, приписавши її іншій особі, тобто, у такий спосіб виходить «віддалення загрози від себе». Коли щось засуджується в інших, саме це не приймається в собі, але людині складно визнати цей факт і не хоче зрозуміти, що ці якості притаманні йому. Так, людина знімає з себе відповідальність за власні бажання, які здаються неприйнятними. Наприклад, дівчинка п'яти років сердиться на свого батька, якого вона рідко бачить (батьки в розлученні). Але коли батько приходить з нею пограти, дитина може несподівано обрушитися на батька зі словами: «Ти поганий, ти злий!». Таким чином, відбулася проекція емоційного стану дитини на батька: дівчинка несвідомо приписала йому свою злість. Дуже важливо, щоб дорослий зрозумів стан дитини, був терплячим та уважним.

Заміщення. Прояв емоційного імпульсу переадресовується від загрозливішого об'єкта чи особи до менш загрозливого. Наприклад, після покарання батьків, дитина штовхає свого молодшого брата, ламає його іграшки або штовхає kota. Та-

ким чином, брат і кіт стали заміщенням батьків, на яких дитина сердиться за покарання.

Регресія. Повернення в більш ранній, примітивний спосіб реагування, тобто, захист за рахунок повернення почуттів та дій до тієї стадії психічного розвитку особистості, у якій ці дії були успішними, а почуття переживалися як задоволення. Наприклад, ситуація, коли в сім'ї, де народилася ще одна дитина, старший починає вередувати як маленька дитина. Побоювання, що не вдасться реалізувати батьківські очікування, призводить до напруги і мрії про незвичайні успіхи, яких насправді досягти неможливо.

Так, система психологічного захисту суто індивідуальна і відбувається на рівні підсвідомості, захисні механізми є бар'єрами на шляху інформації, які допомагають людині зберегти цілісність і гармонійність особистості. Захисні механізми виникають у дитини як результат засвоєння зразків захисної поведінки, що демонструються батьками та негативного впливу з боку батьків.

Отже, специфіка психологічного захисту полягає в тому, що спрацьовує він автоматично. Набір захисних механізмів індивідуальний і характеризує рівень адаптованості особистості [2]. Тому, батькам та педагогам рекомендується бути уважним до поведінки дитини, навчитися розпізнати її емоційні реакції. Зіткнувшись із проявами захисної поведінки, необхідно виявляти терпіння, любов і дружню поблажливість. Розуміти, що гнівний бунт дитини має реальні причини. Дуже важливо навчити дитину розповідати про те, що вона відчуває. У стресовій ситуації не перешкоджати регресивному або не відповідному віку поведінці, розуміючи, що такі дії дозволить дитині відновити психічну рівновагу. Важливою і необхідною складовою частиною розвитку особистості дитини є робота захисного процесу. Тобто, поки бажання залишаються на боці дитини, а рішення про задоволення цих бажань на боці оточення – дитина є незрілою, оскільки її інстинктивні бажання та їх здійснення розділені між ним та його оточенням. Саме захисні механізми допомагають поступово адаптуватися до нових обставин. Із недоліків

прояви захисних механізмів можна назвати те, що надмірно активні захисні механізми можуть завадити дитині зростати, розвиватися, бути відкритим новим можливостям і людям, реалізувати власний потенціал, бути адекватною і сприймати реальність такою, якою вона є.

Так, механізми психологічного захисту є складними операціями і діями, за допомогою яких особистість прагне подолати і переробити зовнішні та внутрішні чинники, що порушують стан її внутрішньої рівноваги. Захисні механізми запобігають дезорганізації та розпаду поведінки, підтримують нормальний психічний статус особистості. Формування системи психологічного захисту відбувається по мірі дорослішання дитини, в процесі індивідуального навчання й розвитку. Індивідуальний набір захисних механізмів залежить від стосунків дитини з батьками, від демонстрованих ними патернів захисного реагування, від багатьох чинників внутрішньосімейної ситуації. Здатність впоратися з внутрішнім та зовнішнім дискомфортом, вміти самостійно та незалежно приймати рішення є основною частиною якостей, від яких залежать шанси дитини стати здоровою, незалежною та відповідальною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Никольская И. М., Грановская Р. М. Психологическая защита у детей. Речь, 2006. 352 с.
2. Процик Л. С. Особливості реалізації механізмів психологічного захисту інтелектуально обдарованими підлітками. *Science and education a New Dimension. Pedagogy and Psychology* IV (38) 77. 2016. С. 92-95.
3. Столяренко Л. Д. Психология. Учебник для вузов. Лидер, 2004.
4. Тимофеева М. П., Двіжона О. В. Психология здоров'я: Навчальний посібник. Чернівці: Книги – ХХІ, 2009. 296 с.
5. Фрейд А. Эго и механизмы защиты / пер. с англ. М. Гинзбурга. Изд-во Эксмо, 2003. 256 с.